

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 2 (2019)

Knidos Kazılarında Bulunan Amphora Mühürleri Üzerine İlk Değerlendirmeler

First Evaluations on Amphora Stamps Found in Knidos Excavations

Erkan ALKAÇ

Geliş Tarihi: 12.07.2019 | Kabul Tarihi: 30.07.2019 | Online Yayın Tarihi: 08.08.2019

Makale Künyesi: E. Alkaç, "Knidos Kazılarında Bulunan Amphora Mühürleri Üzerine İlk Değerlendirmeler", *Arkhaia Anatolika* 2 (2019), 84-101. DOI: 10.32949/Arkhaia.2019.9

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 2 (2019) 84-101
DOI: 10.32949/Arkhaia.2019.9

Knidos Kazılarında Bulunan Amphora Mühürleri Üzerine İlk Değerlendirmeler *First Evaluations on Amphora Stamps Found in Knidos Excavations*

Erkan ALKAÇ*

Özet

2014 yılında Knidos kazılarının eski ve yeni dönemlerinde bulunan *amphora* mühürleri ile ilgili bir bilimsel çalışma başlamıştır. Bu kapsamda Knidos kentinin farklı noktalarında ele geçen yaklaşık 1031 adet *amphora* mührü kataloglanmış ve metne işlenmiştir. Kentteki farklı üretim merkezlerine ait olan *amphora* mühürlerinin Hellenistik, Roma ve Geç Antik dönemlere tarihlendiği belirlenmiştir. Bu *amphora* mühürleri Khersonessos, Sinope, Akanthos-Amhipolis, Thasos, Miletos, Khios, Nikandros, Parmeniskos, Kos, Rhodos, Rhodos Peraiası, Mısır, Kyrenaika ve Knidos olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca henüz kökeni belirlenemeyen mühürler de bulunmaktadır. *Amphora* mühürleri dışında, bazı mühürlü *lagynos* kulpları da saptanmıştır. Knidos'ta gerçekleştirilen bu bilimsel çalışmanın amacı, kentteki *amphora* mühürlerini tarihlemek, sınıflandırmak, Knidos'un ticari ilişkilerini saptamak ve tabaka veya kontekstler için tarihleme kriteri oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Knidos, *Amphora* Mührü, *Lagynos* Mührü, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Geç Antik Dönem, Ticari İlişkiler.

Abstract

A study was started on about the all *amphora* stamps found in the old and new periods of the Knidos excavations in 2014. In this context, approximately 1031 *amphora* stamps found at different points of Knidos were cataloged and inscribed. The *amphora* stamps belonging to different production centers were dated to Hellenistic, Roman and Late Antiquity. These *amphora* stamps are classified as Khersonessos, Sinope, Akanthos - Amhipolis, Thasos, Miletus, Chios, Nikandros, Parmeniskos, Kos, Rhodos, Rhodos Peraias, Egypt, Kyrenaika and Knidos. There are also stamps whose origins have not yet been determined. Apart from the *amphora* stamps, some stamped *lagynos* handles were also found. The purpose of this study was to date and classify the *amphora* stamps in the city, to determine the commercial relations of Knidos and to establish the dating criteria for stratigraphy or contexts.

Keywords: Knidos, *Amphora* Stamp, *Lagynos* Stamp, Hellenistic Period, Roman Period, Late Antique Period, Trade Relations.

---

* Doç. Dr. Erkan ALKAÇ, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampusu, Mersin / TÜRKİYE.

e-posta: ealkac77@gmail.com.

Bu çalışma, 30.09.2013 tarih ve 2013/5387 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.06.2014 tarih ve 120642 sayılı yazıları ile başkanlığını Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı'nın yürüttüğü Knidos Kazı ve Araştırmalarının bir bölümü olarak gerçekleştirilmiştir. Destek ve katkılarından dolayı Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı başta olmak üzere Sayın Öğr. Gör. İbrahim Karaoğlan ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Deniz Sevmen'e teşekkür ederim.

Giriş

Güneybatı Anadolu'nun en uç noktasında kurulan kent devleti Knidos, Hellenistik Dönem'de *amphora* ve şarap üretimiyle ön plana çıkmıştır. Kazı, yüzey ve batık araştırmaları sayesinde Knidos'un başta zeytinyağı ve şarap olmak üzere ürünlerinin Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de yer alan birçok kente *amphoralarla* taşındığı belirlenmiştir. Knidos, artan ticari potansiyelini denetleyebilmek için MÖ 4. yüzyılın sonu-erken 3. yüzyıldan itibaren *amphoralarını* mühürlemeye başlamıştır. Antik kentin yayılım sınırları içerisinde yapılan kazı çalışmalarında, Knidos ve farklı üretim merkezlerine ait Hellenistik, Roma ve Geç Antik Dönem'e ait *amphora* mühürleri bulunmuştur. Bunlar dışında, birkaç adet mühürlü *lagynos* kulpları da ele geçmiştir. Mühürler, kazı depolarında ilgili kasalarda diğer arkeolojik buluntularla birlikte korunmaktadır. 2014-2018 yılları arasında yaklaşık 1031 *amphora* mührü çalışılmıştır. Ön değerlendirme niteliğindeki bu makalenin amacı Knidos'ta sürdürülen *amphora* mühür araştırmalarının yöntemini, önemini, amaçlarını ve belirtilen yıllar arasındaki ilk sonuçlarını bilim dünyasına sunmaktır.

Amphora ve *amphora* mühürleri, Antik Dönem'de kentler arasındaki ticari ilişkilerin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve kullanılan ticari rotaların saptanmasında önemli bilgiler sunan maddi kanıtlardır. Bu seramik grubu ticari hareketliliği, ithalat-ihracat modellerini, üretimin niteliğini, boyutunu, deniz yollarını ve limanların takip edilebilmesini sağlamaktadır. *Amphoraların* üretim yerlerinin, içlerinde taşınan ürünlerin ve tarihlerinin bilindiği ölçüde, Eskiçağ ticareti hakkında yorumlama da yapılabilmektedir. Bu sebeple *amphora* üretim merkezlerinde yapılan araştırmalar ve *amphora* üzerindeki mühür, *grafito* ve *dipinto* gibi epigrafik izler, ticaret tarihinin değerlendirilmesi açısından dikkate değer arkeolojik buluntulardır. Sadece *amphoraların* hangi bölgede ne zaman üretildikleri değil, hangi ürünün ne kadar, kime, niçin ve nasıl taşındıkları soruları da önem kazanmaktadır. Bunlar, dönem dönem ticaretin artan veya azalan kapasitesinin anlaşılmasını da sağlamaktadır¹.

Merkezi otoritenin ticari ürün satışından pay alma isteği, ticaret tarihinde farklı yöntemlerle tedbirler uygulanmasını beraberinde getirmiştir. *Amphorada* taşınan ürünlerin üzerinden kontrol söz konusu olduğunda, çeşitli sistemlerin kullanıldığı belirlenmiştir. Bunlar arasında *amphoralara* firnis boyayla pişirmeden önce yazılan kısaltmalar, *tituli picti*ler, kurşun mühürler veya tıkaçların üzerindeki alçıya basılan mühürler yer almaktadır. Ancak izleri en iyi takip edilebilen kontrol sistemi, genellikle *amphoranın* kulplarına kil yaş iken basılan mühürlerdir². *Amphora* mühürleri, kazılarda bulunan *amphora* veya *amphora* parçalarının üretim yerlerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca epigrafik kanıtlar olan *amphora* mühürleri, sikkeler gibi kesin tarihleyici öneme sahip olmalarından dolayı aynı tabakadan veya kontektsten ele geçen diğer arkeolojik materyallerin tarihlendirilmesinde kriter olarak da kullanılmaktadır³. *Amphora* mühürleri ele geçtikleri kentin ya da kazı alanının kronolojisinin saptanmasında da önemli bir konuma sahiptir⁴. Bu bilgilere ulaşılmasında önemi anlaşılan *amphora* ve mühürleri üzerine, son yıllarda bilimsel çalışmaların sayısının oldukça arttığı, yayınlardan da anlaşılmaktadır.

En erken mühür uygulamasını MÖ 14. yüzyılda Mısırlı *amphora* üreticileri gerçekleştirmiştir. *Amphoralarına* Kraliçe Nefertiti'nin mührünü basmışlardır. Levant Bölgesi'nde *amphoraları* mühürleme, MÖ 7. yüzyılda standart uygulama haline gelmiştir. Bölgede bulunan mühürler üzerinde kanatlı skarabe ve HBRN harfleri yer almaktadır. İbranice olarak oluşturulan bu harfler, Hebron kentine işaret etmektedir. Yunan etkili

¹ Şenol 2009, 24.

² Cankardeş-Şenol 2009, 19.

³ Cankardeş-Şenol 2005, 140.

⁴ Jöhrens 2004, 149-153.

coğrafyalarda üretim yapan atölyeler, mühürleme işlemini yoğun şekilde gerçekleştirmiştir. Thasos Adası'nın MÖ 5. yüzyılın sonundan itibaren *amphoralarına* sistemli şekilde mühürleme uyguladıkları saptanmıştır. Khios, Sinope, Herakleia Pontika gibi Ege ve Karadeniz'deki devletler, bu adanın etkisiyle *amphoralarına* mühür basmışlardır. MÖ 4. yüzyılın sonundan itibaren Rhodos, Knidos ve Kos, mühürlü *amphoralar* üretmişlerdir⁵. Bu uygulama, Hellenistik Dönem'in son evrelerine kadar sürmüştür. Ancak Augustus ile birlikte sistemli mühürleme uygulaması terk edilmiştir. Roma Dönemi *amphoralarının* bir bölümünün mühürlendiklerini buluntular ortaya koymaktadır⁶. Mühürleme işleminin MS 13. veya 14. yüzyıllara kadar nadiren de olsa devam ettiği anlaşılmaktadır⁷. *Amphora* mühürlerinin içeriği, üretim merkezlerine göre farklılık gösterse de, aynı amaç ve yöntemle uygulanmıştır. Mühürler incelendiğinde yönetici ile üretici isimleri, üretim yerini vurgulayan *ethnikon* ve üretim merkezlerine göre değişebilen semboller görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Knidos kazı depolarında korunan *amphora* mühürleri için hazırlanan katalogta kazı envanter numarası, buluntu yeri, mühür formu, mühür ölçüsü, sembol, *ethnikon*, unvan, mühürün tarihi ya da periyodu, yazıt, yönetici, üretici, *duoviri*, *phourarchos* ve katalog numarası gibi bilgiler bulunmaktadır. Katalogun yazıt bölümüne mühür üzerinde yer alan Yunanca isimler, *ethnikon*, edat, unvan, ay isimleri ve sembol yazılmaktadır. Bu temel katalog bilgileri dışında, mühürün kökeni ve yazıtın içeriği hakkında bilgiler de not edilmektedir. Yazıtın içeriği retrograd (yazıtın sağdan sola doğru yazılması), kısaltma, ligatür, monogram, çift baskı, hilal şeklinde epsilon veya sigma, açık omega, ters alpha, hatalı yazım ile yuvarlak formu mühürlerde harflerin içe ya da dışa doğru yazım yönleri gibi ek bilgileri kapsamaktadır (fig. 1). Bütün mühürlerin froti kağıtlarına kopyaları alınmış⁸, mühürlerin fotoğrafları çekilmiş ve gerekli görülen örneklerin 1/1 oranında teknik çizimleri yapılmıştır. Bu bilgilerin tamamı dijital ortama aktarılarak, Knidos'taki *amphora* mühürleri üzerine dijital veri tabanı oluşturulmuştur (fig. 2).

K. N. 408	E. No. KD73	B. Y. RT4+151 M. F. Dik. M. Ö. 3-4 x 20cm
Sembol: Amphora	Eth.: ΚΝΙΔΙΟΝ	Unv.: Per./Tar.: Period V
Yazıt: [E]ΝΙ ΑΓΑΘΟΚΛΕΥΣ ΚΛΕΙΤΙΛΩΝΟΣ ΚΝΙΔΙΟΝ amphora	- Açık omega - Sağ altta, sola dönük yazıt amphora.	(MÖ c.145-c.108) Knidos
Eponym: Agathokles Üretici: Kleition	Duoviri:	Phourarchos:

Figür 1: Amphora mühür katalogu

Knidos'un farklı noktalarında kazı alanlarından ele geçen *amphora* mühürleri üzerine yapılan bu bilimsel çalışmada buluntular, üretim merkezlerine ve tarihlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada her üretim merkezi için mühürler en erkenden en geçe doğru sıralanmıştır. Mühürlerde yer alan yönetici, üretici, ay ismi, *ethnikon*, *douviri* ve sembol gibi özellikler tanımlanmıştır⁹. Bu özellikler, üretim merkezine göre farklılık

⁵ Cankardeş-Şenol 2009, 21.

⁶ Mühürleme uygulamasının terk edilmesinin nedenleri için bk. Alkaç 2014, 213-229.

⁷ Çaylak-Türker 2005, 99, dn. 19; Opait 2004, 295, fig. 4; Chkhaidze 2005, 95-117.

⁸ Froti kağıtları, mühürdeki nerdeyse silik durumda olan harfleri bile gösterebilme özelliğine sahip olduğundan dolayı *amphora* mühür çalışmalarında kullanılmaktadır. Bu kağıt aracılığıyla alınan kopyaların bazı durumlarda fotoğraftan bile daha iyi sonuç verdiği gözlenmiştir. Mühür kopyasını elde edebilmek için kurşun kalem tozundan yararlanılmaktadır.

⁹ Mühürler üzerinde tespit edilen Yunanca yazıtlar için "Greek" ve tam olarak okunamayan harfler için de "Cadmus Punkt" fontları kullanılmıştır.

gösterebilmektedir. Mühürdeki yöneticinin görev yılı ya da dönemi ile birlikte yöneticilerin isimlerinin hangi üreticilerin *amphoralar*nda görüldüğü de verilmektedir. Thasos, Knidos, Rhodos, Sinope ve Kherseessos'ta olduğu gibi yönetici içerikli mühürler, üreticilere göre daha net tarihlenebilmektedir. Faaliyet aralığı daha geniş olan üreticilerin dönemlerinin belirlenmesinde yönetici mühürleri belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle çift kulpu korunmuş *amphoralar*, yönetici ve üretici ilişkisini ortaya koymasından dolayı önemlidir. Knidos'ta ele geçen *amphora* mühürlerinin farklı merkezlerdeki benzer örnekleri tespit edilerek, üretici kentin ticari yayılım alanı da belirlenmeye çalışılmaktadır (fig. 3).

Kat. No.	102	Buluntu Yılı	1998	Buluntu Yeri	DT. S1 1.tabaka
Kalıp	KE-ΣΟΣΤΡΑ(ΤΟΣ)-001			Köken	Knidos
Mühür Formu	Yuvarlak	Mühür Ölçüsü:	R. 2.5 cm	Sembol	
Eponyme	Sostra(tos)	Fabricant			
Duoviri		Phrourarchos			
Kronoloji	Period III-IV			İkincil Mühür	
Ethnikon				Unvan	
Yazıt	Επί Σοστρά(τος) monogram		Yazıtın Anlamı	Kisaltma, merkezde ligatur	
	Fotoğraf	Frotti	İkincil Mühür Fotoğraf		
Kaynakça	Levi 1964, 273, no. 382. Pl. XXIII; Canarache 1957, 747; Dumont 1871, 324, no. 178				

Figür 2: *Amphora* mühürlerinin işlendiği FileMaker programı

KHERSESSOS AMPHORA MÜHÜRLERİ	
Kh. 1.	Mühürde Ἀπολλωνίος ismi yer almaktadır. Bu yöneticinin isminin önünde astynomos unvanı bulunmaktadır. Ἀπολλωνίος, Kherseessos <i>amphora</i> mühür kronolojisine göre Grup IB (MÖ 315-300) içerisine dahil edilmiştir ¹ . Knidos örneğiyle aynı kalıptan elde edilmiş mühürler, Demetria ² ve Panskoye'de ³ ele geçmiştir. Ἀπολλωνίος ismi, Bulganak'ta iki mühürde de tespit edilmiştir ⁴ .
Ἀπολλωνίου Αστυνόμου	
KD 02.DT Stoa 01 Kanalı Batt. Dikdörtgen, ? x 1,2 cm, iki satır yatay yazıt.	

Figür 3: Word'de hazırlanan metin örneği

Knidos kökenli ve farklı üretim merkezlerine ait *amphora* mühürlerinin baskısında yer alan harf karakterleri, kelimelerin taksimine bağlı olarak yapılan düzenlemeler, satır sayısı, bölümleri, mühürlerin formu (dikdörtgen, yuvarlak, kare ve oval), mühürlerin ölçüsü, yazım hataları, kısaltmalar ve harfler arasındaki boşluklar gibi farklılıklara göre kalıp karşılaştırması yapılmaktadır. Bu yöntem, mühürlerde yer alan harflerin özellikleri, baskıların aynı ya da farklı kalıplardan elde edildiklerinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Yapılan ilk araştırmalar sonucunda, Knidoslu *amphora* üreticilerinin farklı mühür kalıplarını kullandıkları tespit edilmiştir. Buna karşın, aynı kalıptan çıkmış örnekler de bulunmaktadır (fig. 4). Kalıp karşılaştırması *amphora* üreticisi kentin mühürleme sisteminin daha iyi anlaşılabilmesini, üretim kapasitesinin boyutu üzerine fikir yürütme olanağını, ticari potansiyelinin hacminin belirlenmesini ve korunamamış mühürlerin restore edilebilmesini sağlamaktadır¹⁰.

Figür 4: Knidos'tan aynı ve farklı kalıplardan çıkmış mühürler

Epigrafik özellik taşıyan *amphora* mühürleri stratigrafi, kontekst ya da depozitteki diğer arkeolojik buluntuların tarihlendirilmesinde kullanılabilen buluntu grubudur. Özellikle yönetici isimli mühürler, üretici mühürlerine göre daha net tarihlenebilmektedir. Bu amaçla Knidos'ta ele geçen *amphora* mühürlerinin yönetici veya üretici tanımları, kökeni, tarihi ve tabakalarını/kontekstlerini içeren tablo hazırlanmaktadır. Bu tablo, ilgili buluntu alanındaki seramik ya da *terracotta* gibi arkeolojik buluntuları çalışan bilim insanları için tarihlendirme kriteri olarak yardımcı olabilecektir (fig. 5).

Knidos'ta bulunan *amphora* mühürlerinin sınıflandırılması ve tanımlanması için, bilimsel yayınlar ile birlikte Alexandria, Delos ve Atina Ulusal Müzesi'nde sürdürülen *amphora* mühür çalışmalarından da yararlanılmaktadır. Özellikle Knidos kökenli *amphora* mühürlerinin kalıp karşılaştırması için, Delos buluntularını içeren veri tabanı taranmaktadır.

¹⁰ *Amphora* mühür kalıplarının tespit edilmesiyle ilgili çalışmalar için bk. Empereur – Guimer Sorbets 1986, 127-141; Cankardeş-Şenol 2005, 139-166; <http://www.amphoralex.org/timbres/AnsesTimbres.php>; Cankardeş-Şenol 2010, 125-139.

Amphora mühür bilgilerinin oluşturulmasında Centre d'Études Alexandrines'deki (CEAlex) *amphora* ve *amphora* mühür kütüphanesinde yer alan bilimsel yayınlardan faydalanılmaktadır¹¹.

No	<i>Amphora</i> Mühürü	Köken	Tarih	Tabaka/Kontekst
1.	Yönetici Ἀπολλώνιος	Khersonessos	Grup Ib (MÖ 315-300)	KD 02. DT Stoa 01 Kanalı Batı
2.	Yönetici Καλλισθένης Üretici Ἡρακλείδης	Sinope	Grup IV (MÖ 279-258)	KD 73. HR t 36
3.	Yönetici Ἀντίμαχος II Üretici Φιλοκράτης	Sinope	Grup IV (MÖ 279-258)	KD 71. HE t 18
4.	Yönetici Λύσανδρος	Thasos	Grup IV (MÖ 310-300)	KD 98. DT. S1 9. tabaka
5.	Yönetici Ἄμφανδρος	Thasos	Grup IV (MÖ 310-300)	KD72. HEt 43

Figür 5: Knidos'ta bulunan *amphora* mühürlerinin tabaka/kontekst bilgileri

Araştırmanın Önemi

Knidos'ta eski ve yeni kazı dönemlerinde bulunan *amphora* mühürleri 2014 yılından itibaren araştırılmaktadır. Hellenistik Dönem'in önemli şarap ve *amphora* üretim merkezleri arasında yer alan Knidos'un hinterlandında bulunan seramik atölyelerinde üretilen *amphoralar* Karadeniz, Ege ve Akdeniz'in farklı noktalarında tespit edilmiştir. Olbia¹², Histria¹³, Tanais¹⁴, Atina¹⁵, Delos¹⁶, Eretria¹⁷, Tenos¹⁸, Argos¹⁹, Assos²⁰, Pergamon²¹, Iasos²², Burgaz²³, Patara²⁴, Nagidos²⁵, Elaiussa²⁶, Tarsus²⁷, Tepebağ²⁸, Tatarlı²⁹, Paphos³⁰, Bet Yerah³¹ ve Alexandria³² gibi bazı tüketim merkezlerinde bulunan Knidos *amphoraları* ile mühürleri, bilimsel makalelere ve kitaplara konu olmuştur. Knidos'un hinterlandının büyük bölümünü

¹¹ Delos ve Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan *amphora* mühürleri üzerine çalışmalar, Prof. Dr. Gonca Cankardeş-Şenol, Prof. Dr. A. Kaan Şenol ve Prof. Dr. Jean-Yves Empereur tarafından, üyesi olduğum ekip tarafından sürdürülmektedir. Delos ve Atina verilerini kullanmama izin veren ve konu hakkında yönlendirmeleri için Prof. Dr. Gonca Cankardeş-Şenol'a teşekkür ederim. CEAlex Başkanları'ndan Prof. Dr. Jean-Yves Empereur ve Prof. Dr. Marie-Dominique Nenna'ya kütüphane çalışmaları için sağladıkları imkanlardan dolayı teşekkür ederim.

¹² Levi 1964, 273-274, no. 374-394, lev. XXIII.

¹³ Canarache 1957, 282-293, no. 723-748.

¹⁴ Jöhrens 2001, 443-444, no. 341-352.

¹⁵ Grace 1934, 197-310; Grace 1956, 116-189; Grace 1985, 1-54; Jöhrens 1999, 98-238, no. 251-810; 275-293, AS 23-93.

¹⁶ Grace 1952, 514-540; Grace - Savvatianou-Petropoulakou 1970, 277-382.

¹⁷ Palaczyk - Schönnenberger 2003, 199-217, no. 46-162.

¹⁸ Etienne 1986, 233-258.

¹⁹ Lenger 1955, 484-508; Lenger 1957, 160-180.

²⁰ Cankardeş-Şenol 2007, 113-115, no. 3-17.

²¹ Borke - Burow 1998, 56-58, no. 553-562; 110-112, no. 490-506.

²² Levi - Carratelli 1961/1962, 605-632; Lodi 2014, 60-75.

²³ Sakarya 2016, 64-68, kat. 44-108, lev. XIII-XXXI; Tuna 2012, 41-48, şek. 16-24.

²⁴ Dündar 2017, 301-346, Kn.1-111.

²⁵ Cankardeş-Şenol - Alkaç 2007, 321-324, no. 41-49.

²⁶ Kızıllarslanoglu - Alkaç 2018, 53-57, no. 17-26.

²⁷ Grace 1950, 147, no. 96-98.

²⁸ Şahin - Alkaç 2019, 116, no. 1.

²⁹ Dündar - Gerçek 2018, 165, SH22.

³⁰ Sztetyllo 1976, 93-95, no. 348-359; Sztetyllo 2010, 141-146, no. 156-162.

³¹ Fischer - Tal 2017, 94, no. 92-93.

³² Cankardeş-Şenol 2015, 169-192; Elmalı 2018, 50-244.

oluşturan Datça Yarımadası'nın farklı noktalarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında³³ ve kazılarda³⁴ saptanan Knidos *amphoraları* ve mühürleri de yayınlanmıştır. Farklı kentlerde saptanan Knidos *amphora* mühürlerinin erken dönem örnekleri olan pruvallı ve monogramlı mühürler hakkında, köken ve tarihlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir³⁵. Buna karşın Knidos kent merkezinin farklı noktalarındaki kazı alanlarında ve yüzeyde saptanan Knidos, Rhodos, Thasos ve Sinope gibi farklı üretim merkezlerine ait *amphora* mühürleri, günümüze kadar herhangi bir çalışmaya konu edilmemiş ve toplu olarak değerlendirilmemiştir. Söz konusu *amphora* mühürlerinin bu çalışma kapsamında ilk kez değerlendiriliyor olması, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amaçları

- 1- Knidos'ta bulunan *amphora* mühürlerini üretim merkezlerine göre sınıflandırmak.
- 2- *Amphora* mühürlerindeki yazıtları tanımlamak.
- 3- Knidos'ta ele geçen *amphora* mühürlerinin kalıplarını saptamak.
- 4- *Amphora* mühürlerini tarihlemek.
- 5- *Amphora* mühürlerinin ele geçtiği tabaka veya kontekstler için tarihlendirme kriteri oluşturmak.
- 6- *Amphora* mühürleri ışığında Knidos'un Hellenistik Dönem ticari bağlantılarını saptamak.
- 7- Knidos'un ticari ilişkilerinin hangi dönemde neden arttığını veya neden azaldığını belirlemek.
- 8- Bu *amphora* mühürlerini kentin ve bölgenin Eskiçağ tarihi ile değerlendirmek.

Knidos'ta Bulunan Amphora Mühürleri Üzerine İlk Değerlendirmeler

2014-2018 yılları arasında Knidos'un eski ve yeni dönem kazılarında bulunan yaklaşık 1031 *amphora* mührü kataloglanmıştır. Bu *amphora* mühürlerinin çoğunluğunun Hellenistik Dönem'e tarihlendiği belirlenmiştir. Roma Dönemi'ne ait *amphora* mühürlerinin sayısı 2 adettir. Geç Antik Dönem'e ait 1 adet Kos üretimi Late Roman 2/13 *amphora* mührü de saptanmıştır. Bu *amphora* mühürleri içerisinde toplam 7 adet örneğin ise kökeni saptanamamıştır. *Amphora* mühürleri dışında 2 adet mühürlü *lagynos* kulpu da tespit edilmiştir. Bu sınıflandırma sonucunda Hellenistik Dönem'e ait Khersonessos, Sinope, Akanthos-Amphipolis, Thasos, Miletos, Khios, Nikandros, Parmeniskos, Kos, Rhodos, Rhodos Peraia'sı, Mısır, Kyrenaika ve Knidos kökenli *amphora* mühür grupları tespit edilmiştir (fig. 6-7). Ancak kazı depolarının tamamı henüz araştırılmadığından, çalışmanın ilerleyen süreçlerinde yukarıda belirtilen *amphora* mühür sayısının ve gruplarının artabileceğini belirtmek gerekmektedir.

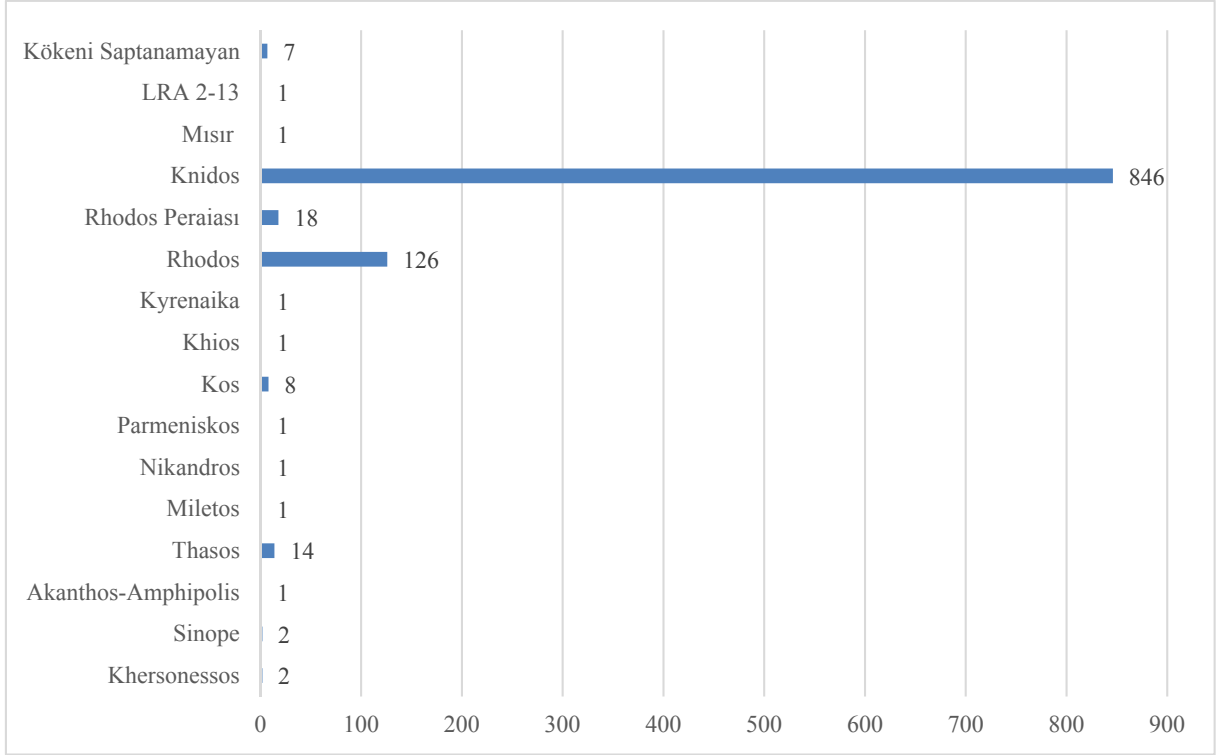
Knidos'ta Kuzey Ege kökenli bazı *amphoralarda* mühürler tespit edilmiştir. Bunlar, Thasos, Akanthos-Amphipolis ve Parmeniskos'tur. Kentteki bazı Thasos mühürlerinin erken örnekleri, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğine ve Akanthos-Amphipolis'in tekerlek tipi mührü, MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Knidos'un bu üretim merkezleri içerisinde en çok Thasos ile bağlantılar kurduğunu mühürler göstermektedir. Sinope ve Khersonessos'un mühürlü *amphoraları* da bulunmuştur. Ancak Karadeniz örneklerinin sayısal oranı çok azdır.

³³ Empereur – Tuna 1988, 341-357; Empereur – Picon 1986, 118-126; Tuna 1990, 347-371, lev. 229-242.

³⁴ Empereur – Tuna 1991, 189-206; Şenol 1995, 28-79.

³⁵ Börker 1986, 473-478; Jefremow 1995, 61-65; Jefremow 2013, 405-451.

Figür 6: Knidos'taki *amphora* mühürlerinin üretim merkezlerine göre sayısal değerleri (2014-2018)

Figür 7: Knidos'ta belirlenen *amphora* mühür grupları (2014-2018)

Miletos, Khios, Nikandros, Kos, Rhodos ve Rhodos Peraiası mühürleri, Knidos'un Batı Anadolu ve Ege Adaları ile kurduğu ticari ilişkileri ortaya koymaktadır. Knidos'un bu üretici kentler arasından en yoğun bağı Rhodos ile gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Genel olarak Knidos dışında, mühürlerin sayısal yoğunluğuna bakıldığında Rhodos ve Rhodos Peraiası buluntularının en geniş grupları oluşturdukları görülmektedir. Rhodos örneklerinde yönetici ve üretici isimleri tespit edilmiştir (fig. 8). Rhodos mühürleri, Periyot Ia'dan (MÖ c. 304-271) itibaren başlamaktadır. En erken tarihlenen mühürlerde *εργονιμ*lerden Ἀριστο((MÖ c. 304-271), Κλεαγόρας (MÖ c. 304-271) ve Δαμοσθένης'in (MÖ c. 280) isimleri bulunmaktadır. Rhodos kökenli *amphora* mühürlerinin en geç örnekleri, MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (fig. 8)³⁶.

Periyot I MÖ c. 304 - c. 235	Periyot II MÖ c. 234 - c. 199	Periyot III MÖ c. 198 - c. 161	Periyot IV MÖ c. 160 - c. 146	Periyot V MÖ c. 145 - c. 108	Periyot VI MÖ c. 107 - c. 88/86
Ἀγέστρατος I	Ἀγήσιππος	Αἰνησίδαμος II	Ἀριστομάχος I	Ἀγοράναξ	Δαμοκράτης II
Ἀριστο(	Ἀριστείδας I	Ἀρίστων II	Αὐτοκράτης I	Ἀλεξιάδας	Εχέβουλος
Ἀρετακλῆς	Ἀριστωνίδας	Ἀρχίδαμος	Εὐδαμος	Ἀριτᾶναξ II	Μηνόφιλος
Βουλακρίνης	Ἀρμοσίλας	Δαμόθεμις	Παυσανίας III	Ἀρίστρατος	Νικόμαχος
Δαμοκράτης I	Δαήμων	Θεαίδητος	Πυθόδωρος	Ἀστυμήδης II	Πασιφῶν
Δαμοσθένης	Εὐκλῆς II	Καλλικρατίδας II	Τιμούρροδος	Λαφείδης	
Θεόδωρος I	Ξενάρετος	Νικασαγόρας I		Ναύσιππος	
Κλεαγόρας / Κλειαγόρας	Ἄνασσανδρος	Φιλόδαμος II		Πολύαρατος II	
Κλεώνυμος I	Παυσανίας I			Τιμόδικος	
Σωσίδαμος	Σιμυλῆνος			Τιμόθεος	
Τίμαρχος					

Figür 8: Knidos'ta saptanan Rhodos *amphora* mühürlerindeki yönetici listesi (2014-2018)

Rhodos *amphora* mühürleri üzerinde çok sayıda üretici ismi belirlenmişlerdir. Ἀξίος, Εὐκράτιδας ve Κρέον, Knidos'ta tespit edilen en erkene tarihlenen Rhodoslu üreticilerdir. Bunlar, Periyot I ve Periyot II'de üretim faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Buna karşın Δῶρος II, Θεόφιλος, Παυσανίας II, Φίλιππος ve Χαρίτων en geç tarihlenen üreticilerdir. Bu üreticilerin Periyot V ile Periyot VII arasında faaliyetlerini gerçekleştirdikleri belirlenmiştir (fig. 9).

Knidos'ta ele geçen Rhodos Peraiası'nda üretilen *amphoralar* üzerinde yönetici ve üretici isimleri tespit edilmiştir. Bu mühürler, merkezinde nokta sembolü bulunan yuvarlak formludur. Peraia'da en uzun süre üretim gerçekleştiren üreticinin Ἱεροτέλης (MÖ c. 275/270 - 230/225) olduğu kazılarla anlaşılmıştır³⁷. Bu uzun üretimi gösteren buluntular, Knidos'taki depo çalışmalarında da saptanmıştır. Çift kulpu korunmuş *amphorada* üreticinin ismi, MÖ c. 263'de görev yapan *εργονιμ* Κλεώνυμος I'in ismi bulunmaktadır. Bu *amphoranın* ağız formu,

³⁶ Rhodoslu yöneticilerin görev yılları için bk. Finkielsztejn 2001.

³⁷ Doğer 1994, 195-218.

mantar şeklindedir. Kallipolis civarında keşfedilen Çamlı-Çınar Mevkii'ndeki atölyede bu tip mantar ağızlı *amphoralar* bulunmuştur³⁸. İki kulpu korunmuş diğer *amphorada*, üretici Ἴεροτέλης ve MÖ c. 235'de görev yapan yönetici Ἀρετακλῆς isimleri kaydedilmiştir. Bu *amphoranın* ağız yapısı ise dışa çekiktir.

Üretici	Periyot I	Periyot II	Periyot III	Periyot IV	Periyot V	Periyot VI	Periyot VII
Ἀγέμων II							
Ἄλυπος							
Ἀντίμαχος							
Ἄξος							
Δαμοκράτης I							
Δρακοντίδας							
Δῶρος II							
Εἰρηναῖος							
Ἑρμαῖος II							
Εὐκράτιδας							
Ζήνων I							
Ζήνων II							
Ζηνοδότος							
Θεόφιλος							
Θεύμναστος							
Ἴμας							
Ἴερακος							
Ἰσίδωρος							
Κότης							
Κρέων							
Μαρσύας							
Μένανδρος I							
Μένανδρος II							
Μηνόδωρος II							
Μένων II							
Μνάσων							
Ἀντιοχεύς							
Μίδας							
Μίκυθος I							
Μουσαῖος							
Νίκαρχος							

³⁸ Doğer - Şenol 1996, 64-65, fig. 8-9; Rhodos Peraiasi'ndaki *amphora* üretimi için bk. Cankardeş-Şenol *et al.* 2004, 353-359.

Νικασικράτης							
Ξένων							
Παυσανίας II							
Πλούτος							
Στράτων							
Σωσίλας							
Σωσικλῆς							
Τιμώ II							
Φανίας II							
Φιλαίνιος							
Φίλιππος							
Χαρίτων							

Figür 9: Knidos'ta bulunan Rhodos *amphora* mühürlerinde saptanan üreticiler ve faaliyet dönemleri (2014-2018)

Knidos'ta Mısır ve Kyrenaika kökenli birer adet *amphora* mührü bulunmuştur. Bu mühürlerin sayısal oran açısından yetersizliği, ticari ilişkiler üzerine yorum olanağını oldukça kısıtlamaktadır. Ancak iki buluntu, Knidos'un Kuzey Afrika ile kurduğu ticari ilişkileri yine de ortaya koymaktadır.

Tarihsel olaylar, pruvalı mühürler, monogramlar, *amphora* formları, tabaka, depozit veya kontekst buluntularından yola çıkılarak, Knidos *amphora* mühürleri kronolojik olarak yedi periyoda ayrılmıştır. Bu tarihsel dizin, Knidos *amphoralarının* anlaşılmasını oldukça kolaylaştırmaktadır:

Periyot I MÖ c. 4. yüzyılın sonu - c. 3. yüzyılın başı.

I.a. MÖ c. 325 - c. 280. Bu evrede dönemin sikkelerinde de yer alan pruva sembolü ve pruvanın yanında, muhtemelen yöneticiye ait olabilecek tek isimden oluşan mühürler bulunmaktadır.

II.b. MÖ c. 280 - c. 240. MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenen mantar ağızlı *amphoralarda*, monogramlardan oluşan mühürler görülmektedir. Bu monogramlarda bulunan harflerin üreticiye mi yoksa yöneticiye mi ait olduğu bilinmemektedir. Sadece ΝΦ(, ΖΗ(gibi bir monogram taşıyan Zenon B grubu ve bundan sonra üretilen aynı mühürde görülen ΖΗΝ(ve ΦΙΛΑ(, ΜΟΣ(, ΣΟ(, Φ(gibi kısaltmalarla iki isim taşıyan Zenon A grubu da bu döneme tarihlenmektedir.

Periyot II MÖ c. 240 - c. 220. Bu dönemin *amphora* mühürleri yine bazı harf ve monogramdan oluşmaktadır³⁹. MÖ c. 220 yıllarına doğru Knidos *amphoralarında* kanonik form görülmektedir.

Periyot III MÖ c. 220 - c. 188. *Phrourarkhos*lardan (Garnizon Komutanı) önceki dönem. Bu dönemdeki *amphora* mühürlerinde, her iki kulp üzerinde üretici ve yönetici isimleri tam olarak yer almaktadır. Buna karşın *ethnikon* ve sembol bulunmamaktadır⁴⁰. Knidos *amphora* mühürlerinde görülen bu değişimler, bazı tarihsel olaylarla ilgilidir. Suriye Kralı III. Antiochos'un önceki

³⁹ Tuna *et al.* 1987, 48.

⁴⁰ Cankardeş-Şenol 2006, 73-75.

topraklarını kazanmak için Anadolu'nun güney ve batı kıyılarına saldırması sonucu, Roma orduları Asya'ya geçmiştir. MÖ 190 yılında Antiochos, Magnesia'daki Sipylos Dağı eteklerinde Roma'ya yenilmesinden sonra imzalanan Apameia Antlaşması sonucunda Karia, Lykia ve Knidos Yarımadası Rhodos'un egemenliğine verilmiştir. Rhodos, Knidos'u dört aylık periyotlarla görevli *phourarkhos*larla yönetmiştir. Batı Anadolu'nun geriye kalan kısımları ise Pergamon egemenliğine dahil edilmiştir.

Periyot IV **IVa. MÖ c. 188 – c. 146.** Knidos *amphora* mühürlerinde, her dört ayda bir değişen Rhodoslu *phourarkhos*ların isimleri görülmektedir⁴¹. Rhodos'un Knidos'u bu tarz yönetimi yirmi yıl sürmüş ve tepki almıştır. Bunun sonucunda MÖ 167 yılında Karia, Rhodos'a karşı çıkardığı ayaklanmada başarılı olamasa da bağımsızlığını geri kazanmıştır.

IVb. MÖ c. 167 – c. 146. Rhodos'a karşı bağımsızlığını kazanan Knidos'un *amphora* mühürlerinde tek bir yönetici ve üreticinin ismi ve sembol görülmeye başlamıştır. Bu işlem, Korinth ve Kartaca'nın tahribine kadar devam etmiştir.

Periyot V **MÖ c. 146 – c. 108.**

Bu dönem içerisinde, Periyot IVb'de yer alan uygulama devam etmiştir.

Periyot VI **MÖ c. 107 – c. 78**

VIa. MÖ c. 107 – c. 98. MÖ 108 yılında Samaria'nın tahribi bu dönemin başlangıcıdır. MÖ 88 yılında Pontus Kralı Mithridates'in tahribinden itibaren yirmi yönetici geriye sayılarak başlangıç noktası belirlenmiş ve bu da Samaria'nın tahribine denk gelmiştir. Bu dönem içerisinde Knidos'un bağımsızlığı sona ermiştir. Bunun sonucunda ise Knidos *amphora* mühürlerinde, Roma'nın Knidos'u yönetmek için atadığı *duoviri* olarak anılan iki memurun isimleri görülmektedir.

VIb. MÖ c. 98 – c. 88. Bu dönemde Periyot VIa'da görülen *amphora* mühürleme sistemi devam etmiştir. Pontus Kralı Mithridates'in tahribinden sonra Knidos'taki *amphora* üretimi ve ticareti, MÖ c. 88 – c. 85 yılları arasında engellenmiş ve burada faaliyet gösterememiştir.

VIc. MÖ c. 85 – c. 78. Bu dönem içerisinde faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Bu dönemden sonra eski *amphora* mühürleme sistemine dönmek mümkün olmamıştır.

Periyot VII **MÖ c. 78 – c. geç 1. yüzyıl.** Bu dönem içerisinde basılan *amphora* mühürlerinde, bazen sadece bir yöneticinin veya üreticinin adı ya da sembol görülmektedir. MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mühürleme sistemi ortadan kalmış ve *amphora* mühürleri çok nadir görülmüştür. Fakat Knidos kentinin *amphora* üretimi MS 4. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Knidoslu *amphora* üreticileri, *amphora* formlarında farklılıklar yapmışlar, Rhodos ve Kos *amphoralarındaki* form özelliklerini kullanmışlardır⁴².

2014-2018 yılları arasında yapılan çalışmalarda Knidos'ta bu kent kökenli *amphora* mühürlerinde yönetici (fig. 10), *duoviri* (fig. 11) ve üretici isimleri tespit edilmiştir. Bu araştırmadaki Knidos mühürleri de, metinde bu tarihsel dizine göre sıralanmaktadır. Kentte

⁴¹ Bazı *phourarkhos*ların isimlerini içeren MÖ erken 2. yüzyıla tarihlenen *amphora* mühürlerine, Kiliseyanı Mevkii'nde saptanan seramik çöplüğünde rastlanılmıştır. Bk. Tuna 1986, 217.

⁴² Cankardeş-Şenol 2006, 75-77.

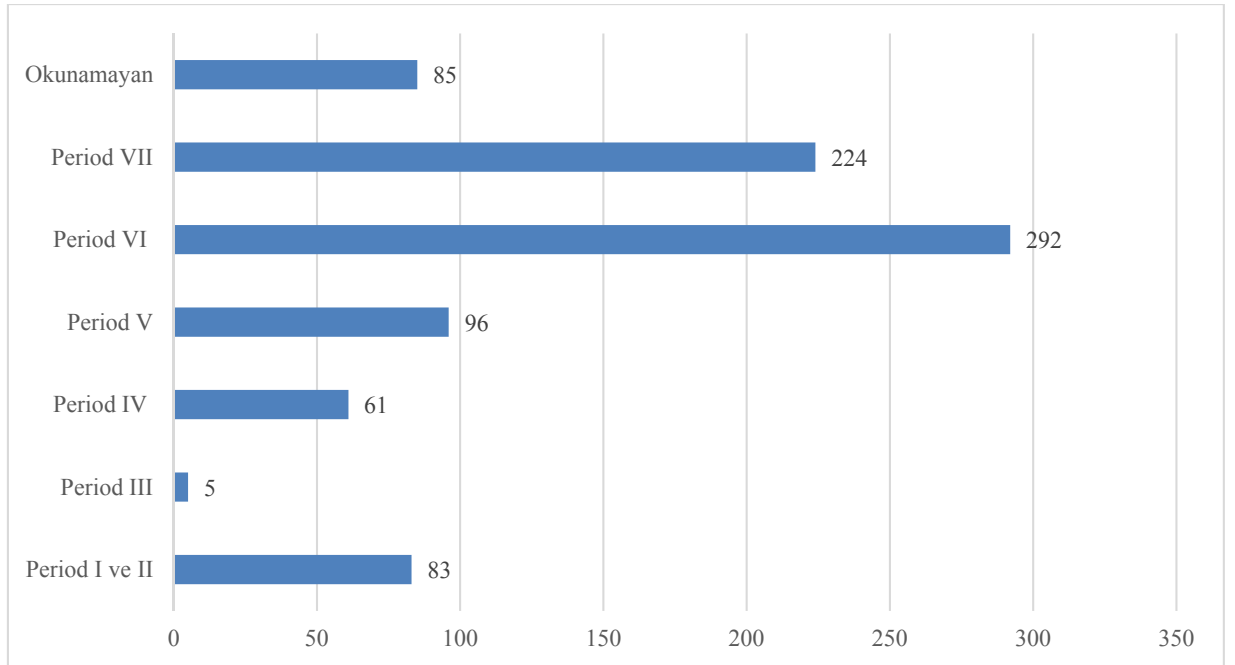
bütün periyotlara ait *amphora* mühürleri ele geçmiştir. Knidos *amphora* mühürlerinin yoğunluğu, Periyot IV, V, VI ve VII'de toplanmaktadır (fig. 12). Periyot VII'deki mühürler, daha çok sembollerden oluşmaktadır.

Periyot III MÖ c. 220 – c. 188	Periyot IV MÖ c. 188 – c. 146	Periyot V MÖ c. 146 – c. 108	Periyot VI MÖ c. 107 – c. 78	Periyot VII MÖ c. 78 – c. geç 1. yy
Διασο(	Ἀγαθοκλῆς I	Ἀγαθοκλῆς II	Ἄγιας	Κάλλιππος
Εὐκράτης	Ἀγέστρατος	Ἀπολλόδωρος	Ἀλέξανδρος	
Πολιούχης	Ἀμοτέλης	Διοκλῆς	Ἄνδρομένης	
Σώστρατος	Ἀμύντας	Διονύσιος	Ἄριστοκράτης	
	Ἄντανδρος	Δράκων	Δαίδαλος	
	Ἀρίσταρχος	Ἐπινικίδας	Δαμόκριτος	
	Ἀσκληπιόδωρος	Ἡρόφαντος	Ἑρμῶν	
	Διογένης	Ἱεροκλῆς	Θεύπομπος	
	Ἑρμόφαντος	Καλλιδάμας	Κλεύπολιος	
	Θεύφαντος	Καρνεόδοτος	Πισίνος	
	Θηροκράτης	Κυδοκλῆς	Στρατοκλῆς	
	Κλεύμβροτος	Νικόμαχος		
	Κλέων	Πολίτης II		
	Κοίρανος	Πτολεμαῖος		
	Μεγακλῆς	Πυθόνικος		
		Τιμασικράτης		
		Φίλιππος		
		Χρύσιππος		

Figür 10: Knidos *amphora* mühürlerinde saptanan yönetici isimlerinin listesi (2014-2018)

Ἀγαθοκλῆς	Θεύκριτος
Ἀγίας	Ἀριστογένης
Ἀρτέμων	Ἀριστοκλῆς
Βάκχιος	Ἀριστεύς
Δημήτριος	Κυδοσθένης
Μελάντας	Ἀριστόβουλος
Εὐπόλεμος	Λάχης
Κρατερός	Νικασίβουλος
Πολύχαρμος	Ἰππόστρατος
Τηνάδης	Πυδόκριτος
Φιλόπολις	Διονύσιος

Figür 11: Knidos *amphora* mühürlerinde saptanan Periyot VI'da (MÖ 107-78) görev yapan *douwiri* listesi (2014-2018)

Figür 12: Knidos *amphora* mühürlerinin periyotlara göre sayısal dağılımı (2014-2018)

Bibliyografya

- Alkaç 2014 E. Alkaç, "M.Ö. 1. Yüzyılın Ortalarında Yunan Amphoralarının Mühürlenme İşleminin Sona Ermesinin Nedenleri", *Olba* XXII (2014), 213-229.
- Börker - Brow 1998 C. Börker - J. Brow, *Die Hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon*, Berlin, 1998.
- Börker 1986 C. Börker, "Die Herkunft Der Schiffsbug-Stempel", *BCH Suppl.* XIII (1986), 474-477.
- Canarache 1957 V. Canarache, *Importul Amforelor Stampilate la Istra*, Biblioteca Istroca I, 1957.
- Cankardeş-Şenol - Alkaç 2007 G. Cankardeş-Şenol - E. Alkaç, "Nagidos'da Ele Geçen Amphora Mühürleri: Rhodos, Knidos, Kıbrıs ve Lokal Üretimler", Ed. S. Durugönül. *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları NAGIDOS*, Adayla Supplement 6, 2007, 297-344.
- Cankardeş-Şenol 2005 G. Cankardeş-Şenol, "Amphora Mühürlerinin Köken ve Sosyal Statünün Belirlenmesindeki Etkileri ve Kent Lokalizasyonunun Tespitine Katkıları", *Olba* XXII (2005), 139-164.
- Cankardeş-Şenol 2006 G. Cankardeş-Şenol, *Klasik ve Helenistik Dönemde Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*, İstanbul, 2006.
- Cankardeş-Şenol 2007 G. Cankardeş-Şenol, "Stamped Amphora Handles from Assos-Turkey", *Arkeoloji Dergisi* X (2007/2), 109-131.
- Cankardeş-Şenol 2009 G. Cankardeş-Şenol, "Ticari Kontroller Sistemleri", Ed. A. K. Şenol, *Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi*, 2009, 19-23.
- Cankardeş-Şenol 2010 G. Cankardeş-Şenol, "Nikandros Group: Matrix Studies on the Amphora Stamps of the Group", *Olba* XVIII (2010), 125-139.
- Cankardeş-Şenol 2015 G. Cankardeş-Şenol, "Early Cnidian Amphora Exports to Alexandria, Egypt", Eds. E. Lafli - S. Pataci. *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia, British Archaeological Reports, International Series 2750*, Oxford, 2015, 169-192.
- Cankardeş-Şenol et al. 2004 G. Cankardeş-Şenol - A. K. Şenol - E. Doğer, "Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period", Eds. J. Eiring - J. Lund. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens 5*, Aarhus, 2004, 353-359.
- Chkhaidze 2005 V. Chkhaidze, "Byzantine Amphorae Stamps from Taman-City Excavations", *Bosporos Studies* VIII (2005), 95-117.
- Çaylak-Türker 2005 A. Çaylak-Türker, "Gelibolu'da Bizans Seramikleri ve Ökaristik Ekmek Damgası", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22-2 (2005), 87-104.

- Doğer - Şenol 1996 E. Doğer - A. K. Şenol, "Rhodos Peraiası'nda İki Yeni Amphora Atölyesi", *Arkeoloji Dergisi* IV (1996), 59-73.
- Doğer 1994 E. Doğer, "Rodoslu Çömlekçi Hieroteles", *Arkeoloji Dergisi* II (1994), 195-218.
- Dündar - Gerçek 2018 E. Dündar - A. Gerçek, "Imported Hellenistic Stamped Amphora Handles from Tatarlı Höyük (in the Province of Adana-Turkey)", *Gephyra* 15 (2018), 153-174.
- Dündar 2017 E. Dündar, *Transport Jars and Stamped Amphoras From Patara 7th to 1st Centuries BC, The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia, Patara IV.3*, İstanbul, 2017.
- Elmalı 2018 G. Elmalı, *Alexandria (Mısır) Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Knidos Amphora Mühürleri Işığında Alexandria-Knidos Ticari İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2018.
- Empereur - Guimer Sorbets 1986 J. Y. Empereur - A. M. Guimer Sorbets, "Une Banque De Données Sur Les Vases Conteneurs-Amphores et Lagynoi-Dans Les Monde Grec et Romain", *BCH Suppl.* XIII (1986), 127-141.
- Empereur - Picon 1986 J. Y. Empereur - M. Picon, "A la Recherche des Fours d'Amphores", *BCH Suppl.* XIII (1986), 105-126.
- Empereur - Tuna 1988 J. Y. Empereur - N. Tuna, "Zénon de Caunos et L'Épave de Serçe Limanı", *BCH* 112 (1988), 341-357.
- Empereur - Tuna 1991 J. Y. Empereur - N. Tuna, "Datça/Resadiye, Knidos Seramik Atölyeleri Kazısı, 1990 Kampanyası", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 13/2 (1991), 189-206.
- Etienne 1986 R. Etienne, "Anses Timbrées", *Ténos I*, Paris, 1986, 233-258.
- Finkielsztejn 2001 G. Finkielsztejn, *Chronologie Détaillée et Révisée des Eponymes Amphoriques Rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. Environ: Premier Bilan*, BAR International Series 990, Oxford, 2001.
- Fischer - Tal 2017 M. Fischer - O. Tal, "Stamped Amphora Handels", Eds. R. Greenberg - O. Tal - T. Da'adli, *Bet Yerah Volume III: Hellenistic Philoteria and Islamic al-Sinnabra. The 1933-1986 and 2007-2013 Excavations*, Jerusalem, 2017.
- Grace - Savvatianou Petropoulakou 1970 V. Grace - M. Savvatianou-Petropoulakou, "Les Timbres Amphoriques Grecs", *Delos* XXVII (1970), 277-382.
- Grace 1934 V. Grace, "Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932", *Hesperia* 3/3 (1934), 197-310.
- Grace 1950 V. Grace, "The Stamped Amphora Handles", Ed. H. Goldman, *Excavations at Gözli Kule, Tarsus I*, 135-148, Princeton, 1950.
- Grace 1952 V. Grace, "Timbres amphoriques trouvés a Délos", *BCH* 76/I (1952), 514-540.
- Grace 1956 V. Grace, "Stamped Wine Jar Fragments", *Hesperia Supplement*

- X (1956), 116-189.
- Grace 1985 V. Grace, "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps", *Hesperia* 54/I (1985), 1-54.
- Jefremow 1995 N. Jefremow, *Die Amphorenstempel des Hellenistischen Knidos*, München, 1995.
- Jefremow 2013 N. Jefremow, "Ceramic Stamps of the Late Classical - The Early Hellenistic Knidos, "Protoknidian" Stamps and the Stamps with the "Ship's Bow"", *Questions of Epigraphy VII/I* (2013), 405-451.
- Jöhrens 1999 G. Jöhrens, *Amphorenstempel Im Nationalmuseum von Athen*, Mainz, 1999.
- Jöhrens 2001 G. Jöhrens, "Amphorenstempel Hellenistischer Zeit aus Tanais", *Eurasia Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens* 7 (2001), 367-479.
- Jöhrens 2004 G. Jöhrens, "Amphorenstempel und die Gründung von Tanais", Eds. J. Eiring - J. Lund. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens 5*, Aarhus, 2004, 149-154.
- Kızıllarslanoglu - Alkaç 2018 H. A. Kızıllarslanoglu - E. Alkaç "Hellenistic Amphora Stamps from Elaiussa", *Anatolia Antiqua* XXVI (2018), 45-68.
- Lenger 1955 M. T. Lenger, "Timbres Amphoriques Trouvés à Argos", *BCH* 79 (1955), 484-508.
- Lenger 1957 M. T. Lenger, "Timbres Amphoriques Trouvés à Argos", *BCH* 81 (1957), 160-180.
- Levi - Carratelli 1961/1962 D. Levi - G. Carratelli, "Nuove iscrizioni di Iasos", *ASAtene* 39/40, N.S.23/24 (1961/1962), 605-632.
- Levi 1964 D. Levi, *Olbia, Temenos and Agora*, Varna, 1964.
- Lodi 2014 G. Lodi, *Bolli Anforici da Iasos (scavi 1961-2010), Uno Studio Sull'instrumentum Inscriptum*, Roma, 2014.
- Opait 2004 A. Opait, "The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia", Eds. J. Eiring - J. Lund. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens 5*, Aarhus, 2004, 293-308.
- Palaczyk - Schönerberger 2003 M. Palaczyk - E. Schönerberger, *Amphorenstempeln Grabungen 1965-2001, Eretria Ausgrabungen und Forschungen XII*, Gollion, 2003.
- Sakarya 2016 İ. Sakarya, *Trade Relations of Ancient Burgaz From Archaic to Mid of 4th Centuries: The Amphorae Evidence Within the Domestic Contexts*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2016.

- Sztetyłło 1976 Z. Sztetyłło, *Les Timbres Céramiques (1965-1973)*, Nea Paphos I, Centre D'Archéologique Méditerranée de l'Academie Polonaise des Sciences, Varsovie, 1976.
- Sztetyłło 2010 Z. Sztetyłło, *Pottery Stamps from Nea Paphos (Excavations in 1990-2006)*, Nea Paphos VI, Varsovie, 2010.
- Şahin - Alkaç 2019 F. Şahin - E. Alkaç, "Adana/Tepebağ Amphora Mühürleri", *Tüba-Ar* 24 (2019) 111-132.
- Şenol 1995 A. K. Şenol, *Erken Knidos Amphoralarında (İ. Ö. III. yüzyıl) Monogram Mühürler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1995.
- Şenol 2009 A. K. Şenol, "Ticaret ve Amphoralar", Ed. A. K. Şenol. *Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi*, 2009, 24-35.
- Tuna 1986 N. Tuna, "İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları", *III. AST* (1985), 209-226.
- Tuna 1990 N. Tuna, "Datça Yarımadasında Hellenistik Dönem Amphora Üretim Merkezleri", *X. Türk Tarih Kongresi* (1990), 348-371.
- Tuna 2012 N. Tuna, *Knidos Teritoryumu'nda Arkeolojik Araştırmalar*, Ankara, 2012.
- Tuna et al. 1987 N. Tuna - J. Y. Empereur - M. Picon - E. Doğer, "Rapport Préliminaire De La Prospection Archéologique Turco-Française Des Ateliers d'Amphores De Reşadiye-Kiliseyanı, Sur La Péninsule De Datça", *Anatolia Antiqua* I (1987), 47-52.